

үлкенлердің жасы кишилерге қарата сыпайы мүнәсипетінде қолланса, аўызеки сөйлеуде ер адамлар арасында бир-бири менен қарым-қатнаста **қосшым**, **ғошшым** сөзлери де қолланылады. Биринши еки сөз еркелетиў арқалы сыпайы қатнасты билдирсе, екінши екеўи жакын мүнәсипетти билдиреди. Мысалы, **Шырағым**, келин!...-деди енеси тоңқылданып отырған келинин тоқтатып, дыққатын өзине аўдарып, атаң дурыс айтады, қайсы ана, бахытсызлық ушын бала туўады, **шырағым!** [3:94]. Сөз «сойып» жүрсем де, көз сойып көргеним жоқ еди, **қарағым**, илаж қанша? Уаай, қыздырасаң-аў мени, **Нөкербай ғошшым**, айтпайын десем де айттыра бересен! [13:531]. -Аман келдің бе, балам! Жүримнің бар екен. Мың жасарсаң, **қосшым**-деп аталық мийримин төгеди [15:175].

Халық, ел, ұатан сөзлерине қосылып сөйлеўшиниң өз халқына, елине болған сүйиспеншилигин, хұрметин билдиреди. Мысалы. Ұатанласларым, болдырмаңлар! [6:225]. Әмиў жағалаған етекли елим, [18:238]. Қадирли халқым! Оданбасы султаннан айрылып орта түсип қалған ордам! [9:292].

Әдебиятлар

1. Banguoglu T/ Turkçenim Grameri. – Ankara Türk Tarih Kurumu Basim Evi 1986.
2. Бекбергенова Г. Хәзирги қарақалпақ тилиндеги атлықтың субъектив баха формалары // фил. илим. б-ша философия докторы (PhD) илимий дәрежесин алыў ушын усынылған дисс. – Нөкис: 2021.
3. Есемуратова Г. Шығармалары. I том. – Нөкис: “Қарақалпақстан”, 2013.
4. Имомова Х. Турк тилида хұрмат категорияси. // фил. фанлари бўйича фалсафа докторы (PhD) дәражасини олиш учун дисс. – Тошкен, 2017.
5. Кәримов К. Аға бий. Тарийхый роман. – Нөкис: “Билим”, 2017.
6. Қайыпбергенов Т. Қарақалпақ дәстаны. Маман бий әсанасы. – Нөкис: “Қарақалпақстан”, 1973.
7. Қайыпбергенов Т. Қарақалпақ дәстаны. Бахытсызлар. Түсиниксизлер. – Нөкис: “Қарақалпақстан”, 1989.
8. Қарақалпақ фольклоры. Көп томлық. V том Қарақалпақ халық қосықлары хәм салт жырлары. – Нөкис: “Қарақалпақстан”, 1980.
9. Мәмбетов К. Посқан ел. – Нөкис: “Қарақалпақстан”, 1988.
10. Мәмбетов К. Хұждан. – Нөкис: “Қарақалпақстан”, 1991.
11. Патуллаева Г. Қарақалпақ тилинде тартым мәнисиниң билдириў усыллары. Монография. – Тошкент, 2015.
12. Пахратдинов Қ., Сейтназарова И. Қарақалпақ тилиндеги аффикслердің көрсеткиши. – Нөкис: “Қарақалпақстан”, 2018.
13. Сейтов Ш. Жаман шығанақтағы Ақ туба. Роман. – Нөкис: “Қарақалпақстан”, 1992.
14. Сәляхова З. Средства выражения вежливости в современном башкирском языке // Автореферат дисс на соискание учен степ канд. филол.наук. – Уфа, 2004.
15. Султанов К. Ақдәрә. Роман. – Нөкис: “Билим”, 2018.
16. Турекеева А. Тәғдир сынағы. – Нөкис: “Билим”, 2017.
17. Хәзирги қарақалпақ әдебий тилинің грамматикасы. Сөз жасалыў хәм морфология. – Нөкис: “Билим”, 1994.
18. Юсупов И. Таңлаўлы шығармаларының еки томлығы. II том. – Нөкис: “Қарақалпақстан”, 1992.

РЕЗЮМЕ. Мақоланада қорақалпоқ тилида -ым, -им, -м эғалик қўшимуиаликини ифодалаши хакида сўз жүритилади. Мақоланиң асосий мақсади – қорақалпоқ тилида -ым, -им, -м аффиксиниң ўз вазифасидан ташқари, баъзан функционал вазифада хушмуомилалик, эркалаш, хұрмат, хатто улуглаш маъноларини ифодалашини аниқлашдан иборат.

РЕЗЮМЕ. В статье говорится о том, как притяжательный суффикс -ым, -им, -м выражает вежливость в каракалпакском языке. Основная цель статьи - выяснить, что в каракалпакском языке аффиксы -ым, -им, -м помимо своей функции, иногда в функциональной функции выражают значения вежливости, ласки, уважения и даже похвалы.

SUMMARY. The article talks about how the possessive suffix -im, -im, -m expresses politeness in the Karakalpak language. The main purpose of the article is to find out that in the Karakalpak language, the affixes -im, -im, -m express the meanings of politeness, caress, respect, and even praise in addition to their function, sometimes in a functional function.

QARAQALPAQ XALÍQ DÁSTANLARÍNDÁ TUWÍSQANLÍQ ATAMALARDAǴÍ GENDERLIK ÓZGESHELİKLER

Z.Rzamaratova – *tayanışh doktorant*

ÓzR IA Qaraqalpaqstan bólimi Qaraqalpaq gumanitar ilimler ilim izertlew instituti

Tayanch soʻzlar: gender stereotip, genderlekt, sotsiolekt, feminist, maskulinizm, etimologiya, frazeologizm.

Ключевые слова: гендерный стереотип, гендерлект, социолект, феминизм, маскулинизм, этимология, фразеологизм.

Key words: gender stereotype, genderlect, sociolect, feminist, masculinism, etymology, phraseologism.

Til bilimindegi genderlik ózgeshelikler házirgi rawajlangan til biliminde ayrıqsha áhmiyetke iye. Sonlıqtan da, hárbir tilde hayallar hám erlerge baylanışlı, olardıń sóz saplawında ushırasatúǵın hár jinistıń ózine tán tillik birlikleri (sózler, sóz dizbegi, frazeologizmler, naqıl-maqallar) *genderlektler* qollanıladı. Bul termindі ilimiy aylanısqa engizgen alım D.Tannen [4]. Sociallıq lingvistik terminleri sózliginde: genderlekt dep - bir etnikalıq til, xalıqlıq til, sociolekt kóleminde er adamlar qollanatuǵın sózlerge qaraǵanda hayallar tiliniń leksikalıq, emocional-ekspressivlik, grammatikalıq, stillik túrli ózgesheliklerine ayıladı. Genderlektler túrlishe bolıwı múmkin. Atap aytqanda, adam atlarındaǵı genderlik ózgesheliklerdi ańlatıwshı, etiketlik, turmıslıq leksikaǵa baylanışlı yáki

tuwısqanlıq atamalarına baylanışlı bolıp qollanıla beredi. Olardıń arasında tuwısqanlıq atamalarına baylanışlı genderlektler ajralıp turadı.

Tuwısqanlıq atamaları eń dáslep XX ásirdeń basınan baslap izertlew obyektine alınǵan. Ilimpazlar *Baos* hám *Sepir* amerika xalıq tillerindegi tuwısqanlıq atamaların izertlep baslaǵan hám bul basqa tillerde de izertlewlerdiń alıp barılıwına negiz jarattı.

Búgingi kúnge shekem túrkiy tillerde tuwısqanlıq atamaları bir qatar ilimpazlar tárepinen úyrenildi. Atap aytqanda, túrkmen tili boyınsha R.Muxammedova, bashqurt tili boyınsha X.G.Yusupov, N.V.Bikbulatov, qırǵız tili boyınsha A.Djumaqulovtıń, qaraqalpaq tili boyınsha

O.Dospanov, T.Begjanov, Z.Dáwletmuratova sıyaqlı ilimpazlardın izertlew jumısları bar.

Ilimpaz L.A.Pokrovskaya «Термины родства в тюркских языках» atlı óziniń kólemli maqalasında turkiy tillerdegi tuwısqanlıq qatnaslardı bildiretuǵın 30 dan aslam atamalarǵa sóz etken. Onda tuwısqanlıq atamaların leksika-semantikalıq ózgeshelikleri, bul atamaların turkiy tiller arasındaǵı fonetikalıq hám leksikalıq ayırmashılıǵı, jasalıw jolları analizlendi. Sonday-aq, turkiy tillerdegi tuwısqanlıq atamaların etimologiyasını anıqlawǵa da háreket islengen [7:11].

Qaraqalpaq xalqı óziniń bawırmanshılıǵı, millet súyǵısh, keńpeyilligi menen ajıralıp turadı. Sonlıqtan da, tuwısqanshılıqqa ayırıqsha itibar qaratadı. Tuvısqanlar ortasında bir-birine miyrim-shápáát, awızbirshilik, jaqınlıq bolıwı ushın olar bir-birini belgili atamalar menen ataydı hám shaqıradı. Atap aytqanda, qızlardan ózinen úlkenin «ájapa», kishisin «sinli» yáki «qarında», ózinen úlkeni ul bala bolsa «ájaga», kishisin «ini» dep ataydı. Sonday-aq, bul «ájaga», «ini»ler qızların perzentleri ushın «dayı»lar bolıp esaplanadı. Demek, bul ataq er adamlarǵa baylanıslı qollanıladı. Bırqulla «dayı» sóziniń qasında «jiyen» sózi qosılıp júredi. Dayılarǵa qarındaşı yáki ájapasınıń ul-qızları jiyen boladı. Lekin, házirgi kúnde ayırım hayal-qızlar tárepinen ózleriniń aǵa-inileriniń perzentlerine qarata da «jiyen» dep qollanǵan jaǵdayları ushıraspaqta. Sonday-aq, «baldız» sóziniń qollanıwı boyınsha da túrli túsinbewshilikler bar. Yaǵnıy, bul sóz er adamlar tárepinen hayalı táreptegi erlerge qatnaslı qollanıwı jaǵdayları da ushırasadı. Tıykarınan, er adamnıń hayalınıń tuwısqan hám de urıwlas sinlisin xalqımızda «baldız» dep ataydı. [5:189] Bunday tuwısqanlıq atamalarına baylanıslı sózler tilimizde ázelden qollanıwı kelgen. Tilimizdegi tuwısqanlıq atamaların úyreniw, olardıń genderlik ózgesheliklerin anıqlaw maqsetinde dáslap tilimizdiń bay ǵáziynesin ózinde jámllestirgen dástanlarǵa dıqqat awdarıldı.

Qattı shawıp qasha bermeń aldında,

Azin-awlaq toqtap turıń baldızım. («Qırıq qız»)

Tuwısqanlıq atamaların ózgeshelikleriniń biri olar atawıshlıq hám qaratpa mánide jumsladı. Alımlar Trobirand atawında jasawshılardıń tilin izertlew barısında hayal hám erler tilinde qollanılatuǵın tuwısqanlıq atamaların eki túrli belgisine názer awdaradı:

1) jınıslıq (hár túrli/birdey)

2) jas ózgesheligi (úlken/kishi).

Mısalı, trobirandılarda «apa» túsinigin bildiretuǵın sózdiń sóylewshiniń jınısına hám aǵası yáki apası menen aradaǵı jas ayırmashılıǵına baylanıslı *luguta*, *tuwagu*, *bwadagu* degen úsh túrli ataması gezlesedi. Trobirand tili de chikito, yana hám t.b tiller sıyaqlı sóylewshiniń jınısın tiykarǵa aladı. Inglis hám basqa evropa tillerinde tuwısqanlıq qatnası bildiretuǵın atamalar jınıs jaǵına qaray anıqlanadı. Al, Vetnamlılarda bolsa, tuwısqanlıq atalıq hám analıq boyınsha esaplanıp, ákesiniń tuwısqanları «ishki tuwısqan», anasınıń tuwısqanları «sırtqı tuwısqan» dep ataladı, al, Qıtaylılarda bolsa, ákesi tárep tuwısqanları «oń jaq», al anası tárep «shep jaq» tuwısqanlar dep ataladı [4:146].

Qazaq ilimpazlarınan biri Á.Axmetov óz izertlewinde: «Madagaskar atawında jasawshı hayallar basqa hayallar menen sóyleskende ózgeshe, al erler menen sóyleskende jáne basqasha leksikanı paydalanǵan, al er adamlar kerisinshe hayallar menen sóyleskende jáne úshinshi bir türdegi leksikanı qollanatuǵın bolǵan»-degen maǵlıwmatlardı keltirip ótedi [1:36]. Tómende qaraqalpaq xalıq dástanlarında qollanıwın tuwısqanlıq atamaları maskulinlik hám feministlik túrlerge ajratıp analizlendi.

Házirgi qaraqalpaq ádebiy tilinde «bay» sózi bay, dáwletli adam degen mánisti bildiredi. Xalıq tilinde bolsa, bul sóz «mal-dúnyalı adam» degen mánis penen qosa, «kúyew» sózin de bildiredi. Mısalı:

Bayınan ayırılǵan qatınǵa jaman,

Meni aldın, saǵan elimiz dushpan. («Shiyrin-Sheker»)

Tuwısqanlıqqa baylanıslı sózlerdiń genderlik ózgesheliklerin anıqlawda olar er adamlarǵa hám hayallarǵa baylanıslı bolıp ajırıladı. Olar óz ishinde erlerdiń hám hayallardıń jas ózgesheligine qatnaslı qollanıwshı sózler ajıralıp turadı.

Gosh jigittiń esen bolsa bul bası,

Hár jerlerden aǵa – ini tabılar. («Shiyrin-Sheker»)

Joqarıdaǵı mısallarda er adamnıń jas ózgesheligine baylanıslı *ul*, *jigit*, *ini*, *aǵa* sıyaqlı sózler qollanıwın. Qaraqalpaq xalıq dástanlarında bunday sózler jiýi qollanıwınan mısallar dálilleydi.

«Qızdıń úyi qınnan tar»goy, aǵajan,

Kúyewge sen kewil berip jubanba. («Máspátsha»)

Tuwısqanlıq atamaları úyreniw tek lingvistikalıq kózqarastan ǵana emes, sonday-aq, etnografiya, táriyx ilimleri kózqarasınan da oǵada áhmiyetli. Olar qaysı xalıqta bolsa da, birden payda bola qoyǵan emes. Ózine jarasa birqansha táriyxıy dáwirlerdi basıp ótip búgingi halatına kelgen. Ayırım tuwısqanlıq atamalar gónerip, ornına basqa sózler kirip kelgen bolsa, ayırımları dialektlik ózgesheliklerge baylanıslı ózgerip qollanıwı da múmkin. Tuwısqanlıq atamaların ishinde «mama» sózi qollanıwı, ol házirgi kúnde rus tili arqalı kirgen sóz sıpatında belgili bolıp, ana sóziniń ornına qollanıladı. Bul sóz dástanlar tilinde rus tilinen kirgen sóz sıpatında emes *úlken hayal adamǵa*, *mama kempirlerge* qarata qollanıwın. Mısalı: Atın qalmaqta Mástan *mama* deytuǵın edi. Bul ǵalawıt Mástan kempirge tústi. ...áste-áste qımırıp, jawlıǵın tómenirek búrkenip, reńin hám kórsetpey, batır Alpamıstıń aldına shıǵıp, *mama* tolıqsız jılap, Alpamıstan jol bolsın sorap turǵan qusaydı. («Alpamıs»)

Qaraqalpaq tilinde hayallarǵa, olardıń jas ózgesheligine baylanıslı túrli tuwısqanlıq atamaları bar. Atap aytqanda, *ájapa*, *biykesh*, *kelin*, *abısın* hám t.b. Sonday-aq, hayallarǵa qarata «*báybishe*» sózi de qollanıladı. Bul sózdiń mánisi «*kúndes eki hayaldıń úlkeni*» degendi bildiredi [5]. Burınları kóbinese, baydıń hayalına qarata «*báybishe*» sózi qollanıwın. Mısalı, Baybóri baydıń hayalın Jantilek *báybishe* deytuǵın edi. («Alpamıs»)

Yaǵnıy, birinshi hayalǵa qarata «*báybishe*», ekinshisine qarata «*toqal*» sózi qollanıladı. Allayardıń bul qızın *toqallıqqa* almadım («Qırıq qız»)

Ayrılıp aldım qalmaqtan,

Ayparsha atlı biybishti («Máspátsha»)

Joqarıdaǵı mısalda «*báybishe*» sózi fonetikalıq ózgeriske ushırap «*biybish*» dep qollanıwın.

Dástanlarda qızlar kelin bolǵannan soń óz sózlik qorında jiýi paydalanıwshı «*biykesh*», «*qayın apa*» sıyaqlı sózler dástanlarda jiýi qollanıwın.

Qoldan kelse, *biykeshim*,

Bolayın aldında basshı («Máspátsha»)

Pálek bizni ayralıqqa bashladı,

Jılama, jan *anam*, kábam, qal endi. («Dáwletiyarbek»)

Dáwletiyardıń anası, hayalı, qarındaşı aldına shıǵıp qarap tur edi. Dáwletiyardıń júzinde qayǵınıń barın bilip, anası Ertuǵan balası Dáwletiyarbekke: – Bul jerde júrne, túrkmen elinde atańnıń dostı Iytalmas ulı Mamatjan sárdarǵa barıp, bashındı panala, – dep bir sóz dedi. («Dáwletiyarbek»)

Bul mısalda «*qarındaşı*» sózi «*qarındaşı*» formasında fonetikalıq ózgeriske ushıraǵan. Bul jerde er adamnıń tuwısqan ózinen keyingi qız tuwısqanǵa qarata qollanıwı tur.

Demek, qaraqalpaq xalıq dástanlarında maskulinlik hám feministlik tuwısqanlıq atamaların derlik barlıq túri aktiv qollanıwın. Joqarıdaǵı mısallar arqalı hár eki jınısqa qatnaslı qollanıwshı túrli tuwısqanlıq atamaları qollanıwınan kóriwge boladı. Tek ǵana xalıq dástanlarında emes awızeki sóylewde de, házirgi ádebiy procestegi kórkem ádebiy shıǵarmalarda da tuwısqanlıq atamaları aktiv qollanıladı.

Ádebiyatlar

1. Ахметов Ә. Түркі тілдеріндегі табу мен эвфемизмдер. – Алматы: «Ғылым», 1995, 36-б.
2. Бикбулатов Н.В. Башкирская система родства. –М.: «Наука», 1981.
3. Даўлетмуратова З. Қарақалпақ тилинде туўысқанлық атамалары. – Нөкис: 2010.
4. Кирилина А.В. Гендер: Лингвистические аспекты (монография) – Москва: 1999, 146-б.
5. Қарақалпақ тилинин түсиндирме сөзлиги. I том. – Нөкис: «Қарақалпақстан», 1992. 189-б.
6. Мухаммедова Р.Г. Терминология родства и свойства у татар мишарей в Мордовской АССР. //Материалы по татарской диалектологии. –Казань: 1962.
7. Покровская Л. Термины родства в тюркских языках // Историческое развитие лексики тюркских языков. –М.: 1961. –С. 11-81;
8. Юсупов Х.Г. Термины родства в Башкирском языке. Вопросы башкирской филологии. –М.: 1959.
9. Мухаммедова Р.Г. Терминология родства и свойства у татар мишарей в Мордовской АССР. //Материалы по татарской диалектологии.-Казань: 1962.
10. Юсупов Х.Г. Термины родства в Башкирском языке. Вопросы башкирской филологии. –М.: 1959.
11. Бикбулатов Н.В. Башкирская система родства. –М.: «Наука», 1981.
12. Доспанов О. Қарақалпақ тили кубла диалектинин лексикасы. -Нөкис: «Қарақалпақстан», 1977; Бегжанов Т. Термины родства в муйнакском говоре каракалпакского языка //Вопросы диалектологии тюркских языков. –Баку: 1966.

REZYUME. Bu maqolada gender tilshunosligida alohida ahamiyat kasb etuvchi genderlektlar va ularning xususiyatlari o'rganilgan. Gender xususiyatlari bilan ajralib turuvchi tug'ishganlik atamallari, ularning ayollarga va erkaklarga nisbatan qo'llaniluvchi turlari tahlil qilingan. Shuningdek, maskulinlik va feministik ma'nodagi tug'ishganlik atamallari o'z ichida qizlarga, ayollarga, kelinlarga yoki yigitlarga, erkaklarga nisbatan ishlatiluvchi turlariga misollar keltirilgan.

РЕЗЮМЕ. В данной статье изучаются гендерлекты и их характеристики, имеющие особое значение в гендерной лингвистике. Анализируются термины рождаемости, различающиеся по гендерным признакам, их типы применительно к женщинам и мужчинам. Также есть примеры типов мужественности и феминизма, используемых по отношению к девочкам, женщинам, невестам или мальчикам, мужчинам.

SUMMARY. In this article, genderlects and their characteristics, which are of special importance in gender linguistics, are studied. Fertility terms distinguished by gender characteristics, their types applied to women and men are analyzed. Also, there are examples of the types of masculinity and feminism used in reference to girls, women, brides or boys, men.

ҚАРАҚАЛПАҚ ТИЛИНДЕ «АҚ» КЕЛБЕТЛИГИНИҢ СИМВОЛЛЫҚ МӘНИЛЕРИ

Р.Б.Санкибаева – еркин излениўши

Бердақ атындағы Қарақалпақ мәмлекетлик университети

Таянч сўзлар: ранг, этномәданият, ақ ранг, ранг атамалари, этнография, урф-одатлар.

Ключевые слова: цвет, этнокультура, белый цвет, термины цвета, этнография, обычаи.

Key words: color, ethnoculture, white color, color terms, ethnography, customs.

Тәбиятта ушырасатуғын хәр түрли реңлердин барлығы заттың, кубылыстың түрин билдириў менен шекленбейди. Олар көбинесе түр-түске хешқандай қатнасы жоқ түсиниклердин мәнисин билдиреди. Реңлердин бундай мәнилери олардың символлық мәнилери болады. Реңлер жәмийетте хәр бир халықтың, миллеттиң үрп-әдет, дәстүрлеринде өзіне тән өзгешеликлерге ийе. Бул сол халықтың сана-сезимине, дүньяға көзқарасына, миллий қәдириятларына, дүнья танымына байланыслы символлық мәнилеринде көринеди. Себеби, адамзаттың қоршаған орталыққа, тәбиятқа, өзін қоршаған орталықтағы реңлерге көзқарасы хәммесинде бирдей емес. Сонлықтан түр-түс хәр бир миллеттиң психологиясы, эстетикалық талғамы, дүньяны сезиў қәбилети менен тиккелей байланыслы. Хәр бир миллеттиң түсинигинде реңлердин өзіне тән символлық мәнилери бар.

Инсаният тарийхында реңлер хәр қыйлы символлық мәнилерге ийе болып, ол белгили бир этник қәўимлердин жәмийетлик-сиясий, мәдений хәм рухый турмысына тийисли мағлыұматларды билдиреди. Мәселен, Шығыс халықларының этномәдениятына нәзер салсақ, олар жер шарының төрт тәрепин хәр қыйлы реңлер менен атаған. Шығыс – көк, батыс – ақ, түслик – жасыл яки көк, арқа – кара рең, ал жердиң орайы сары рең менен аңлатылған. Филологияда С.С.Алексеев, Р.Панж, И.В.Пете, А.Кононов, Л.И.Миронова, О.Т.Магашова, М.Сайдов, Ш.М.Шукуров хәм басқалардың мийнетлеринде реңлердин хәр қыйлы қәсийетлери үйренилиди. Өзбек тилинде М.Содиқова, В.Вафоев, С.Хасанов, Е.Исоков, С.Жуматова мийнетлеринде реңлердин түри, рең менен байланыслы символлық мәнилер үйренилген. Мәселен, Н.Жуматова өзиниң кандидатлық диссертациясында өзбек халық қосықларындағы ақ, қызыл, кара, көк, жасыл, сары реңлериниң символлық мәнилерине тоқтап, олардың ишинде ақ, кара, қызыл реңлердин айрықша орын ийелейтуғынлығын көрсетеди [1:26].

Бул реңлердин ишинде әсиресе ақ рең тарийхый дереклерде, халық аўызеки дәретпелеринде айрықша символлық мәниге ийе. “Авесто”да ақ рең үмиттин, күш-қудирет символы сыпатында көрсетилсе, әйемги түркий хәм монгол халықларында ақ рең күш-қудирет, әдәлатты билдирген.

Бизди қоршаған орталықтағы затларды, өсимликлер хәм хайўанатлар дүньясын бир-биринен ажыратыўда реңлер үлкен әхмийетке ийе. Реңлердин пайда болыўы хәккында тил илиминде жүдә көп изертлеўлер алып барылған. Олардың пикирлеринше, адамзат турмысында реңлердин атамасының пайда болыўында ең дәслеп ақ хәм кара күн хәм түн түсинигинен пайда болған. Буннан кейин от, қан реңин билдириўши қызыл рең түсиниги хәм тәбият пенен байланыслы жасыл хәм сары, суў хәм аспан менен байланыслы көк рең қәлиплескен [2:11]. Демек, рең түсиниги бизди қоршаған орталық, тәбият хәм предметлерге байланыслы келип шыққан. Сонлықтан, ақ реңди булт хәм қар менен, кара реңди жер, түн, қуслар менен, қызыл реңди қан, от пенен, жасыл реңди бәхәр, тоғай хәм тереклер менен, көк реңди аспан хәм суў менен, сары реңди қуяш, бийдай менен салыстырады.

Реңлердин символлық мәнилеринде хәрбир халықтың өзіне тән миллий өзгешелиги көринеди. Мәселен, ақ рең түркий халықларда тазалық, ҳадаллық символын билдирсе, ал қытай хәм японларда қайғы, матамды аңлатып, адам қайтыс болғанда үстилерине ақ реңдеги кийимлер кийеди. Сондай-ақ, көк рең аспанның, теңиздиң символын билдирсе, сары рең жақтылықтың, гүздиң символы.

Хәзирги қарақалпақ тилинде рең билдиретуғын келбетликлердин (ақ, кара, қызыл, көк, жасыл, сары х.т.б) қолланыў шеңбери жүдә кең. Олар предметлердин тек түр-түсин, реңин аңлатып қоймай, өзиниң негизги мәнисин өзгертип, аўыспалы мәнилерде де қолланылады. Сондай-ақ, түр-түстин, реңниң хәр бир халықтың тумыс салты хәм үрп-әдетине,